

ВІТАННЯ ЮВІЛЯРОВІ

ВОЛОДИМИР ГОРЛЕНКО (До 70-річчя від дня народження)

Рівень розробки історії науки правомірно вважають одним з найважливіших критеріїв її зрілості. В тому, що українська етнографія (етнологія наприкінці ХХ ст. нарешті вийшла на рубіж створення власної багатотомної історії (даний проєкт планово реалізується нині зусиллями авторського колективу), значна заслуга належить доктору історичних наук, провідному науковому співробітнику ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України Володимиру Федоровичу Горленку, який відзначає цього року подвійний ювілей — 70 річчя свого народження і 40 років праці в названій академічній установі. В. Ф. Горленко належить до покоління вчених, на долю яких випало завдання відроджувати традиції українського народознавства після похмурої доби сталінських чисток і репресій. Період "хрущовської відлиги" послідовно змінювали часи застою, перебудови, параду суверенітетів, але й у ці роки студії українських гуманітаріїв завжди вимагали подвижництва й здійснювалися у перманентній боротьбі з усілякими несприятливими чинниками: тоталітаризмом, ідеологічною цензурою, кон'юнктурщиною, матеріальними нестатками тощо.

Володимир Федорович народився 21 листопада 1927 р. у хліборобській сім'ї в с. Вовні на Сіверському Поліссі (сучасний Шосткинський р-н Сумської області). Змалку органічно увібрав у себе живу стихію народного побуту, пройшовши повний курс трудового виховання "від підпасича до косаря". Після закінчення в 1948 р. середньої школи у м. Шостці здібний юнак з периферії, що розмовляв тоді "поліським суржиком", спромігся вступити на історичний факультет престижного Московського університету. Вже в студентські роки визначились подальші наукові інтереси В. Ф. Горленка: він пройшов спеціалізацію на єдиній тоді в Союзі кафедрі етнографії, де читали лекції такі відомі вчені як М. Косвен, В. Соколова, С. Толстов, С. Токарев, М. Чебоксаров та інші. Ази польових досліджень опановував у літніх експедиціях Інституту етнографії АН СРСР, маршрути яких пролягли на Воронежчину, Дон, Кубань, Північний Кавказ. Здобутий у цих мандрівках досвід став у пригоді при написанні дипломної роботи "Житло і господарські будівлі українців Сумської області".

Захоплення наукою стало справою життя, коли В. Ф. Горленко по закінченню університету 1953 року був прийнятий до аспірантури Інституту етнографії АН СРСР. Його кандидатська дисертація має назву "Історія української етнографії і російсько-українських зв'язків". Праця над цією обширною темою тривала і в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН України, куди В. Ф. Горленко прийшов 40 років тому. Успішний захист кандидатської дисертації відбувся у 1963 р., а ще через рік у видавництві "Наукова думка" вийшла підготовлена на її основі монографія. Ця книга одразу привернула до себе увагу спеціалістів своєю широкою джерелознавчою базою й глибиною проникнення в предмет дослідження, вона продовжила і розвинула традиції О. Пипіна, О. Огоновського, М. Сумцова, І. Франка, М. Грушевського, В. Петрова та інших історіографів.

Важливим досягненням В. Ф. Горленка стала розробка нової періодизації історії української етнографії. На відміну від попередників, які шукали витoki народознавства наприкінці XVIII століття (праці Г. Калиновського, З. Доленги—Ходаковського, Цертелєва та інших), ігноруючи тим самим багато віків існування українського етносу, В. Ф. Горленко починає свій виклад з часів Київської Русі, від "Повісті временних літ". Копітка пошу-

кова робота в наукових бібліотеках і рукописних архівах дозволила детально простежити процес нагромадження відомостей про культуру і побут українців, розкрити цілі пласти інформації, що раніше не потрапляли в поле зору історіографів. Однією з ланок цього дослідження став аналіз знань про український народ і його сусідів у давніх літописах (Короткому Київському, Густинському, Літописі Самовидця та ін.), у творах українських середньовічних письменників (І. Вишенського, Захарія Копистинського, Климентія Зіновія тощо).

Велика заслуга належить В. Ф. Горленку в документальному висвітленні наукової діяльності Комісії для опису губерній Київського учбового округу (50-і роки XIX ст.) — першої офіційної етнографічної установи в Україні, з якою тісно співпрацювали С. Нос, Т. Рильський, М. Маркевич, В. Тарнавський та багато інших діячів. Під час розшуків у рукописних фондах Чернігівського обласного архіву досліднику випала щаслива нагода стати першовідкривачем невідомого автографа листа Т. Шевченка з приводу підготовки ілюстрованого історико-етнографічного видання “Живописна Україна”. Ця сенсаційна знахідка у шевченкознавстві свого часу публікувалася з авторським коментарем на шпальтах газет і в часописі “Радянське літературознавство”.

Примітно, що, окреслюючи коло дослідників українського народу, В. Ф. Горленко керувався не лише національною приналежністю етнографа і його мовою, а реальним внеском в розробку конкретної наукової проблеми. Так, було аргументовано показано, що росіянин за національністю О. Афанасьєв-Чужбинський, вихідець з Білорусі Д. Журавський, француз Де ля Ляфліз не можуть бути відокремлені від української науки і культури, оскільки їх діяльність найтісніше пов’язана з Україною.

Історіографічна проблематика на все життя стала головною і центральною в наукових інтересах В. Ф. Горленка, але зовсім не просто було займатися нею постійно і академічно. Відомо, що у недавні часи радянських гуманітаріїв — “рядових ідеологічного фронту” легко перекидали з однієї теми на іншу у світлі “актуальних завдань” чергового з’їзду КПРС. Лише 1988 р. побачила світ монографія В. Ф. Горленка “Становление украинской этнографии конца XVIII—первой половины XIX ст.”, публічний захист якої у 1990 р. дозволив йому отримати вчений ступінь доктора історичних наук. У цій праці, що логічно продовжувала і підсумовувала попередні студії автора, основна увага зосереджена на організаційних питаннях формування української етнографії, виробленні її методичних засад, розкриття теорії і практики поширення науково-інструктивних матеріалів й розгортання експедиційних досліджень.

Одна з головних тез В. Ф. Горленка полягає в тому, що українська етнографія розвивалася у тісному зв’язку з російською етнографією і, як і остання, склалася як самостійна наукова дисципліна в середині XIX ст. Дуже цікаві матеріали книги, де розглядаються першопочатки теорій і дискусій щодо етногенезу українського народу, етнографічного районування України, розробки дефініцій і категорій, специфічних методів етнографічної науки.

Як вчений, В. Ф. Горленко формувався і працював у руслі радянської історіографічної школи. Це не докір і не комплімент, а лише констатація об’єктивного факту. Тому з позицій сьогодення явним анахронізмом сприймаються такі ідеологічні штампи “марксистсько-ленінської науки” як “класовий підхід”, чорно-білий поділ на революційних демократів і буржуазних націоналістів, полемічні стріли на адресу теорії “єдиного потоку” тощо. На щастя автора і нас, читачів, ці обов’язкові атрибути тоталітарної методології не перекреслюють здорову об’єктивну основу згаданих історіографічних праць. Час — найкращий суддя, але гадаємо, що вони залишаться в арсеналі української етнографії і в XXI столітті. І тут, мабуть, доречно зацитувати слова самого ювіляра про те, що наука “не є зводом незмінних істин. На кожному етапі історичного розвитку самої науки в ній містяться поряд з правильними, апробованими теоріями і такі, які уточнюються пізніше і переглядаються докорінно.”

Багато зусиль віддав В. Ф. Горленко дослідженню аграрної культури народів Східної Європи, працюючи з початку 60-х років над “Регіональним історико-етнографічним атласом України, Білорусії та Молдови”. Результати цієї роботи знайшли відображення у написаній в співавторстві з І. Бойком та О. Куніцьким історико-етнографічній монографії “Народна землеробська техніка українців” (К., 1971), у низці статей і доповідей, а головне — у першому випуску Атласу, що містить 26 карт, 78 таблиць-ілюстрацій, 540 сторінок машинописного тексту. Прикро усвідомлювати, що ця капітальна праця через брак коштів з 1988 року непорушно лежить у видавництві “Наукова думка”.

Розвідки В. Ф. Горленка значною мірою сприяли подоланню поширеної думки про одноманітність українських сільськогосподарських знарядь, розкрили їх функціональну і локальну специфіку, еволюцію землеробської техніки українців у період феодалізму і капіталізму, сприяли виробленню та уніфікації наукової номенклатури.

Горленко — етнолог широкого діапазону. В його активі, крім досліджень з двох згаданих наукових напрямків, також праці присвячені етнічній історії, етнографічним групам українського народу, домашнім ремеслам і промислам, аграрному календарю, світоглядним уявленням і віруванням, традиційним звичаям та обрядам тощо. Загальна спадщина вченого нараховує понад 200 публікацій.

Чимало зроблено Володимиром Федоровичем в галузі розвитку українського етнографічного музейництва. Наукову діяльність йому вдавалося поєднувати з педагогічною, читаючи курси лекцій з народознавства в Київському університеті та Інституті культури. Певний час він виконував обов'язки члена редколегії журналу "Народна творчість та етнографія", за його редакцією підготовлено кілька колективних монографій. Нарешті, під його керівництвом знайшла шлях в науку і захистила кандидатські дисертації ціла група відомих вчених: Л. Артюх, В. Борисенко, А. Пономарьов, С. Сегеда, В. Степанов, В. Шмельов та інші.

В. Ф. Горленко і сьогодні віддано служить науці. Він завжди щедрий на добрі поради і консультації, його авторитетна думка і досвід допомагають зростанню молодих вчених. Тож побажаємо старійшині етнографів Наддніпрянської України здоров'я, бадьорості, нових творчих успіхів.

Київ

Олександр КУРОЧКІН

ОСНОВНІ ПРАЦІ ЮВІЛЯРА

1. Нариси з історії української етнографії. — К., 1964.
2. Народна землеробська техніка українців (у співавторстві). — К., 1971.
3. Становление украинской этнографии конца XVIII — первой половины XIX ст. — К., 1988.
4. Нове про творчу та суспільно-політичну діяльність Т. Г. Шевченка // Радянське літературознавство. — 1959. — № 2.
5. Поширення на Україні першої в Росії етнографічної програми // Нар. творчість та етнографія (далі: НТЕ). — 1964. — № 3.
6. Д. П. Деляфлиз как этнограф // Сов. этнография (далі: СЭ). — 1965. — № 1.
7. Комиссия для описания губерний Киевского учебного округа и ее этнографическая деятельность // Очерки истории русской этнографии, фольклористики и антропологии. Вып. III. — М., 1965.
8. В. П. Милорадович як етнограф і фольклорист // НТЕ. — 1966. — № 2.
9. До історії видання "Живописної України" Т. Г. Шевченка // НТЕ. — 1974. — № 5.
10. Традиційно-побутова культура і звичаї українців другої пол. XVII — першої половини XIX ст. // Історія Української РСР, т. II. — К., 1979; т. III — К., 1978.
11. З історії формування наукової методики народознавства (анкета Ф. Туманського) // НТЕ. — 1980. — № 4.
12. Об этнониме "черкасы" в отечественной науке конца XVIII—первой половины XIX ст. // СЭ. — 1982. — № 3.
13. Київ і розвиток етнографії на Україні середини XIX ст. // НТЕ. — 1981. — № 6.
14. Спільнослов'янські елементи в традиційній матеріальній культурі українців // IX Міжнародний з'їзд славістів. Історія, культура, фольклор та етнографія слов'янських народів. — К., 1983.
15. Украинцы. Однотомник: Народы мира. — М., 1983.
16. Матеріальна культура українців у контексті порівняльного вивчення слов'ян // НТЕ. — 1983. — № 3.
17. До питання етнографічної типології знарядь українців // НТЕ. — 1984. — № 4.
18. М. О. Максимович як етнограф // НТЕ. — 1984. — № 6.
19. Етнографічне районування України // Географічна енциклопедія України. Т. I. — К., 1990.
20. Становлення і розвиток матеріальної культури української народності (XIV — середина XVII ст.). Українська народність: Нариси політичної та соціально-етнічної історії. — К., 1989.
21. Этнографические группы украинского народа // Украинцы. Кн. I. — М., 1994.
22. Господарська діяльність. Землеробство. Знаряддя праці // Поділля. Історико-етнографічне дослідження. — К., 1994.
23. Ремесла и промыслы // Украинцы. Кн. II. — М., 1995.
24. Культура і побут народу України (навчальний посібник). — К., 1993.
25. Історіографія української етнографії і деякі принципові засади її розробки. Матеріали до української етнології. Вип. I (4). — К., 1995.
26. До проблеми вивчення етнографічної групи українців. Литвини. // Полісся... — К., 1996.
27. Творча спадщина Делафліза // Альбом Де ла Фліз. Т. I. — К., 1996 (у співавторстві).

